

Цэнтральная гарадская бібліятэка імя М. Горкага
Аддзел інфармацыйна-бібліяграфічнай работы

Пётр Машэраў

Віцебск, 2018

Сярод плеяды знакамітых людзей Беларусі пачэснае месца належыць вядомаму партыйнаму і дзяржаўнаму дзеячу, былому першаму сакратару ЦК Камуністычнай партыі Беларусі Пятру Міронавічу Машэраву. Ён прайшоў шлях ад настаўніка сярэдняй школы да кіраўніка рэспубліканскай партарганізацыі, не разгубіў якасці чалавечнасці, памяркоўнасці, дабрыві, пашаны да беларускага народа, любові да Бацькаўшчыны.

Нарадзіўся Пётр Машэраў 26 лютага 1918 г. у в. Шыркі Сенненскага раёна Віцебскай вобласці ў сялянскай сям'і Мірона Васільевіча і Дар'і Пятроўны Машэравых. З народжаных васьмі дзяцей у жывых засталіся пяцёра: тры дзяўчынкі (Марфа, Вольга і Надзя) і два хлопчыкі — Павел і Пётр.

Пасля заканчэння сямігодкі ў 1934—1935 гг. Пётр Машэраў вучыўся ў Віцебскім педагагічным рабфаку, а ў жніўні 1935 г. стаў студэнтам аддзялення фізікі фізіка-матэматычнага факультэта Віцебскага педагагічнага інстытута імя С.М. Кірава. З жніўня 1939 г. працаваў настаўнікам фізікі і матэматыкі ў Расонскай сярэдняй школе.

1930-я гады з'явіліся перыядам гартавання характару Машэрава. У 1937 г. быў арыштаваны бацька Мірон Васільевіч, які загінуў у засценках ГУЛАГа. Амаль дзесяць гадоў сям'я не ведала прычыны арышту. 18 ліпеня 1942 г. Пётр Міронавіч пісаў: "За што арыштаваны бацька і быў асуджаны — нам з братам даведацца не ўдалося".

Масавыя сталінскія рэпрэсіі ламалі людзей, якія гублялі сваіх блізкіх. З пачаткам вайны не кожны змог падняцца на барацьбу з фашызмам. Пётр Машэраў стаў на абарону той улады, якая адабрала бацьку. Да 17 ліпеня 1941 г. знаходзіўся ў складзе знішчальнага атрада. 24 ліпеня 1941 г. пры спробе выхаду з акупіраванай тэрыторыі ў раёне г. Невеля быў затрыманы немцамі. 28 ліпеня ў час руху цягніка збег з палону і вярнуўся ў Расоны. Уладкаваўся рахункаводам у былым калгасе, а затым настаўнікам у школе, пачаў работу па стварэнні камсамольска-маладзёжнага падполля. Сярод яго актывістаў была і Паліна Андрэеўна Гапанова. Зубны ўрач па

прафесіі, яна знаходзілася ў дзеючай арміі. Пры адступленні шпіталя трапіла ў палон. Пасля ўцёкаў апынулася на Расоншчыне. З ёй і звязаў свой далейшы лёс Пётр Міронавіч.

Калі далей заставацца ў Расонах было небяспечна, 19 красавіка 1942 г. з групай моладзі Машэраў пайшоў у лес, дзе праз чатыры дні быў створаны атрад, які атрымаў назву "атрад Дубняка", а затым — імя Шчорса. Пад кіраўніцтвам Машэрава атрад павялічыўся і налічваў каля 150 чалавек. Дзейнічаў на тэрыторыі Дрысенскага, Асвейскага і Расонскага раёнаў, а таксама Латвіі і РСФСР, правёў нямала паспяховых аперацый. Адной з іх з'яўляўся падрыў 4 жніўня 1942 г. чыгуначнага маста праз р. Дрыса на перагоне Беніслаўскае, у якой непасрэдна ўдзел прымаў Машэраў. У час баявых аперацый 2 мая і 14 жніўня 1942 г. быў паранены.

У верасні 1942 г. Пятру Міронавічу зноў давялося перажыць вялікую асабістую трагедыю. Нацысты арыштавалі маці Дар'ю Пятроўну і пасля катавання расстралялі ў Расонах. У такіх складаных умовах фарміравалася асоба Машэрава як чалавека, які любіў свой народ, зямлю, на якой нарадзіўся.

У сакавіку 1943 г. Машэраў быў прызначаны камісарам партызанскай брыгады імя Ракасоўскага, у якую ўвайшоў атрад імя Шчорса. Брыгада была перадыслацыравана ў Вілейскую вобласць. У лістападзе таго ж года Машэрава вылучылі на пасаду першага сакратара Вілейскага падпольнага абкама камсамола, на якой ён знаходзіўся да вызвалення Беларусі ў ліпені 1944 г.

За баявыя справы камандаванне брыгады і Вілейскі падпольны абкам партыі прадставілі Пятра Міронавіча да ўзнагароды ордэнам Леніна. 15 жніўня 1944 г. Пятру Міронавічу Машэраву прысвоілі званне Героя Савецкага Саюза. Яму тады ішоў 27-ы год.

Калі партызанскае жыццё скончылася, у ліпені 1944 г. Пётр Машэраў быў прызначаны першым сакратаром Маладзечанскага абкама камсамола. Праз два гады яго перавялі на пасаду сакратара ЦК ЛКСМБ па кадрах, а 22 кастрычніка 1947 г. абралі першым сакратаром ЦК ЛКСМБ.

Працуючы ва ўмовах жорсткіх ідэалагічных устаноў, якія ахоплівалі ўсе сферы грамадства, Машэраў заставаўся чалавекам высокай маральнасці і інтэлекту, даступным і паважлівым да чалавека. Гэта прыцягвала Машэрава да людзей творчых, якія шукаюць нестандартнае вырашэнне праблем, а таленавітыя людзі цягнуліся да партыйнага кіраўніка.

На працягу ўсяго жыцця ў яго было шмат шчырых паплечнікаў. Аднак знаходзілася і нямала нядобразычліўцаў, якія жадалі паставіць шлагбаум на яго палітычнай дарозе. Гэта праявілася ўжо ў першыя пасляваенныя гады, калі ў грамадстве ўсё больш пашыралася думка пра неабходнасць змен у эканоміцы і палітычным жыцці...

12 снежня 1950 г. Пётр Міронавіч быў абраны дэпутатам Вярхоўнага Савета СССР, а ў кастрычніку 1952 г. ён з правам дарадчага голасу ўдзельнічаў у рабоце XIX з'езда ВКП(б). У верасні 1953 г., калі на партыйны алімп узышоў М. Хрушчоў, пачаўся працэс вылучэння маладых партыйных кадраў, здольных вырашаць новыя задачы. Прышоў час Пятра Машэрава, які "засядзеўся" на камсамольскай рабоце. 21 ліпеня 1954 г. 36-гадовы камсамольскі лідэр выбіраецца другім сакратаром Мінскага абкама КПБ, а 1 жніўня 1955 г. Пётр Міронавіч Машэраў узначаліў Брэсцкую абласную партыйную арганізацыю. Ён прыкладваў шмат намаганняў для развіцця прамысловасці і падняцця эфектыўнасці калгаснай вытворчасці пасля праведзенай калектывізацыі, якую многія сяляне ў Заходняй Беларусі не падтрымлівалі.

18 студзеня 1958 г. за поспехі ў развіцці сельскай гаспадаркі Брэсцкай вобласці Пётр Машэраў быў адзначаны ордэнам Леніна. 9 красавіка 1959 г. яго выбралі сакратаром, а 18 снежня 1962 г. — другім сакратаром ЦК КПБ.

30 сакавіка 1965 г. Пётр Машэраў узначаліў Кампартыю Беларусі. Пачаўся новы этап у яго жыцці. Аднак добрыя адносіны ў Пятра Машэрава з Леанідам Брэжневым і яго акружэннем не склаліся. Магчыма, гэтаму паслужылі іншы стыль работы, нават знешняе адрозненне ад савецкіх састарэлых лідэраў, вялікая

папулярнасць не толькі ў Беларусі, але за яе межамі, што не адпавядала патрабаванням брэжнеўскай каманды на ўсхваленне ўжо новага культа.

Пётр Машэраў добра ведаў, што патрэбна беларусам, накіроўваў намаганні перш за ўсё на развіццё гаспадарча-культурнага комплексу рэспублікі. Аднак вырашэнне ў Маскве ўсіх прынцыповых пытанняў сацыяльна-эканамічнага развіцця БССР сутыкалася з вялікімі цяжкасцямі. Асноўная ўвага надавалася тым галінам вытворчасці, якія былі звязаны з ваенна-прамысловым комплексам.

Дзякуючы гібкай стратэгіі Пятра Машэрава Кампартыя Беларусі назапашвала новыя формы работы, якія распаўсюджваліся затым на ўсю краіну.

Будучы настаўнікам па адукацыі, Пётр Машэраў добра разумеў праблемы агульнаадукацыйнай школы, асабліва сельскай. Вялікую ўвагу ён надаваў патрыятычнаму выхаванню маладога пакалення. Праз кароткі час Брэсцкая крэпасць стала ўсесаюзнай школай патрыятычнага і інтэрнацыянальнага выхавання. У цэнтры ўвагі П. Машэрава з'яўлялася дзейнасць творчых калектываў па стварэнні першага ў Беларусі мемарыяльнага комплексу "Хатынь" на месцы вёскі, спаленай 22 сакавіка 1943 г. разам з 149 жыхарамі, і мемарыяльнага комплексу "Прарыў" каля г.п Ушачы.

Пётр Машэраў часта выступаў перад працоўнымі, і яго прамовы вызначаліся майстэрствам, глыбокім зместам. Нягледзячы на напружаную работу, Пётр Міронавіч выступаў і ў друку. Не толькі сярод партыйных работнікаў Беларусі, але і шырокіх колаў чытачоў СССР выклікала цікавасць яго публіцыстычная праца, якая раскрывала асноўныя напрамкі ідэалагічнай дзейнасці КПБ.

Пётр Машэраў надаваў вялікую ўвагу павышэнню ролі моладзі ў развіцці эканомікі, палітычнай, ідэалагічнай, адукацыйнай сфер. У цэнтры ўвагі Пятра Міронавіча знаходзіліся пытанні падбору, выхавання, арганізацыі вучобы камсамольскіх кадраў.

Перыяд 1970-х гг. характарызаваўся ўзмацненнем увагі П. Машэрава да развіцця вышэйшай школы, навукі і ўсёй інфраструктуры навукова-тэхнічнага прагрэсу. Важнейшая задача па забеспячэнню гаспадарча-культурнага комплексу БССР кваліфікаванымі кадрамі вырашалася пад кіраўніцтвам П.М. Машэрава. Вялікую ўвагу П. Машэраў надаваў развіццю фундаментальнай навукі. Важным напрамкам навукова-тэхнічнай палітыкі з'яўлялася ўмацаванне матэрыяльна-тэхнічнай базы акадэмічнай навукі.

Пастаянным клопатам Пятра Машэрава з'яўлялася сельская гаспадарка. Стратэгічным кірункам эвалюцыі вытворчых адносін у гэтай сферы з'яўлялася ажыццяўленне канцэнтрацыі вытворчасці, цесна звязанай з міжгаспадарчай кааперацыяй і аграпрамысловай інтэграцыяй. Быў узят курс на паскоранае будаўніцтва жывёлагадоўчых комплексаў.

Час з 1965 па 1980 гг. называюць Машэраўскім перыядам. Ён характарызаваўся "перамяшчэннем" акадэмічнай навукі ў абласныя цэнтры.

Вялікую ўвагу Пётр Машэраў надаваў развіццю энергетычнага комплексу рэспублікі. Шмат намаганняў прыкладваў Пётр Міронавіч па будаўніцтву метрапалітэна ў Мінску. Да 40-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, 24 сакавіка 1984 г., па трасе прайшоў першы выпрабавальны цягнік, а 29 чэрвеня ва ўрачыстых абставінах адбыўся пуск першай лініі метро. Мінск стаў дзевятым горадам у СССР, у якім з'явіўся падземны транспарт. На жаль, удзельнічаць у гэтых урачыстасцях П. Машэраву ўжо не давялося.

Надзвычай настойліва змагаўся П. Машэраў за прысваенне Мінску звання горада-героя. 26 чэрвеня 1974 г. выйшаў указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР аб прысваенні Мінску звання "Горад-герой" з уручэннем ордэна Леніна і медаля "Залатая Зорка" за мужнасць і гераізм, праяўленыя працоўнымі горада ў барацьбе супраць гітлераўскіх акупантаў, вялікую ролю ў разгортванні

ўсенароднага партызанскага руху ў Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны і ў азнаменаванне 30-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Не толькі ў мінчан, але і ў усяго беларускага народа ўзнагарода выклікала гонар за ацэнку гераічнага ўкладу Беларусі ў разгром фашызму, права называцца рэспублікай-партызанкай.

4 кастрычніка 1980 г. усіх беларусаў ашаламіла вестка аб тым, што ў аўтамабільнай катастрофе на магістралі Мінск—Масква, пад Смалявічамі, Пётр Машэраў загінуў. Па традыцыі для развітання з кіраўніком рэспублікі накіроўваліся дэлегацыі ад абласцей, раёнаў, прадпрыемстваў і арганізацый. Многім з тых, хто сам шчыра хацеў аддаць дань павагі Пятру Міронавічу Машэраву, зрабіць гэтага не ўдалося, бо чарга да Дома ўрада, дзе знаходзілася яго труна, пачыналася з прывакзальнай плошчы. Так Беларусь развітвалася са сваім кіраўніком, які карыстаўся павагай у людзей. На пахаванні Пятра Машэрава кіраўніцтва КПСС і саюзныя ўлады прадстаўлялі сакратар ЦК КПСС М. Зімянін і старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета РСФСР М. Ясноў. Дэлегацыі саюзных рэспублік таксама ўзначальвалі не першыя асобы. Выключэннем з'яўлялася літоўская дэлегацыя на чале з першым сакратаром ЦК Кампартыі Літвы П. Грышкявічусам. Праводзіць у апошні шлях П. Машэрава прыехаў адпраўлены на пенсію К. Мазураў.

Пасля гібелі Пятра Міронавіча Машэрава першым сакратаром ЦК КПБ быў абраны Ц.Я. Кісялёў, які з снежня 1978 г. займаў пасаду намесніка старшыні Савета Міністраў СССР. Перад ад'ездам у Мінск, у якасці пажадання Кісялёву, Брэжнеў сказаў: "Надышоў час выправіць нашу памылку". У чым была памылка, генсек не ўдакладняў, але "выпраўленне" пачалося з адсоўвання на менш значныя партыйныя і дзяржаўныя пасады блізкіх Машэраву людзей, замоўчвання яго ўкладу ў вызваленне рэспублікі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, пасляваеннае аднаўленне і далейшае развіццё гаспадаркі, навукі і культуры Беларусі.

Складаны жыццёвы шлях прайшоў Пётр Міронавіч Машэраў. Настаўнік, партызан, разам з беларускім народам абараняў Бацькаўшчыну ад нацысцкай навалы, а затым падымаў яе з руін. Камсамольскі партыйны работнік вырас у буйнога дзяржаўнага дзеяча. З'яўляючыся прадстаўніком панаваўшай сістэмы, сваёй адметнасцю Машэраў складаў выключэнне. Ён выдатна ведаў людзей, адчуваў біццё іх пульсу, шмат зрабіў для развіцця эканамічна-культурнага комплексу рэспублікі. Памяць аб П.М. Машэраве, які прысвяціў сваё жыццё Беларусі, яго вобраз інтэлігентнага і сціплага чалавека жывуць і будуць жыць у сэрцах беларускага народа.

Пахаваны на Ўсходніх могілках у Мінску. У Віцебску Пятру Міронавічу Машэраву ўстаноўлены помнік. Яго імем названы адзін з праспектаў беларускай сталіцы, вуліцы ў многіх гарадах і населеных пунктах нашай краіны, Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт, Брэсцкі абласны ліцэй, Расонская сярэдняя школа і сярэдняя школа № 137 у Мінску, шэраг прадпрыемстваў і арганізацый. Адкрыты некалькі музеяў П.М. Машэрава. На доме ў Мінску, дзе ён жыў, і на будынку Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта ўстаноўлены мемарыяльныя дошкі.

ЛІТАРАТУРА:

Антонович, С.В. Петр Машеров : Жизнь. Судьба. Память : исторический роман / Славомир Антонович.- М.: Ассоциация «Лига содействия оборонным предприятиям», 2011.- 400 + 48 с. : ил.

Пётр Міронавіч Машэраў. 1918 – 1980: бібліягр. паказ. / ДУ “Віцеб. абл. б-ка імя У.І. Леніна”, Сектар краязн. літ. і бібліягр.; [склад. Т.М. Адамян].- Віцебск: [б.в.], 2003.- 14 с.

Это стране моей знак уважения : сын земли Петр Миронович Машеров / [сост. Г.К. Кулябо; пер. с белорус. Ю. Кулябо].- Мн.: Полиграфкомбинат им. Я.Коласа, 2005.- 48 с.

Якутов, В. Петр Машеров: худож.-докум. повесть / Владимир Якутов.- Мн.: МП «Русь Белая», 1992.- 272 с.: [8] л. ил.

Корнилович, Э.А. Машеров Петр Миронович / Э.А. Корнилович // Беларусь: созвездие политических имен: ист.-биограф. справ. / Э.А. Корнилович.- Мн., 2009.- С. 229-230.

Машеров Петр Миронович / Их именами названы... Улицы Минска: энцикл. справ. / [редкол.: В.В. Андриевич (гл. ред.) и др.].- Мн., 2014.- С. 256-257.

Машеров Петр Миронович // Регионы Беларуси : энциклопедия : в 7 т. Т.2 Витебская область : в 2 кн.- Мн., 2011.- Кн. 2.- С. 111.

Машеров Петр Миронович // Республика Беларусь : энциклопедия : [в 7 т.].- Мн., 2007.- Т. 4.- С. 681-682.

Машеров Петр Миронович // Твои герои, Беларусь! Герои Социалистического Труда: биограф. справ. / [сост. И.Н. Кулан, В.И. Козак, Е.Е. Соколов; под общ. ред. А.Н. Новикова].- Мн., 2014.- С. 252.

Машеров Петр Миронович // Твои сыновья, Беларусь! Герои Советского Союза: биограф. справ.- Мн., 2015.- С. 94-95.

Машэраў Пётр Міронавіч // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т.- Мн., 2000.- Т. 10.- С. 240-241.

Машэраў Пётр Міронавіч // Ваенная энцыклапедыя Беларусі = Военная энциклопедия Беларуси.- Мн., 2000.- С. 636-637.

Машэраў Пётр Міронавіч // Культура Беларусі: [у 6 т.]- Мн., 2014.- Т. 5.- С. 446-447.

Машэраў Пётр Міронавіч // Памяць: Сеннен. р-н.: гіст.- дак. хронікі гарадоў і р-наў Беларусі / [рэдкал.: Ул.С. Богаў і інш.; уклад. С.В. Шайко].- Мн., 2003.- С. 543-545.

Машэраў Пётр Міронавіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т.- Мн., 1999.- Т. 5.- С. 102.

Мяснікоў, А.Ф. Пётр Машэраў (1918-1980): пераемнік папярэднікаў / Анатоль Мяснікоў // Сто асоб беларускай гісторыі: гіст. партр. / Анатоль Мяснікоў.- 2-е выд., дапрац.- Мн., 2009.- С. 283-286.

Барысевіч, В. У сэрцах пакалення: [пра кн. С. Антановіча "Пётр Машэраў"] / Валянцін Барысевіч // ЛіМ.- 2012.- 4 мая (№ 18).- С. 15.

Величко, В. Огненная молодость Петра Машерова / Владимир Величко // Юстыцыя Беларусі.- 2010.- № 4.- С. 73-74.

Гавриленко,Ю. Связь времен и поколений: [неделя памяти Героя Сов. Союза П.М. Машерова] / Юлия Гавриленко; фото Олега Климовича // Витьбичи.- 2014.- 13 февр.- С. 1.

26 лютага – 100 гадоў з дня нараджэння П.М. Машэрава (1918 - 1980), партыйнага і дзяржаўнага дзеяча Беларусі, Героя Савецкага Саюза, Героя Сацыялістычнай працы / склад.: В.Я. Асаёнак [і інш.]; рэд. К.Д. Варанько // Новыя кнігі.- 2017.- № 10.- (Дадат.: Даты беларус. календара.- С. 29-32).

Дединкина,С. Звездное небо героя / Светлана Дединкина // Віцеб. рабочы.- 2013.- 7 лют.- С. 16.

Егорычев,В. Вся жизнь – служение народу / В. Егорычев // Нёман.- 2008.- № 2.- С. 183-187.

Иванова,Г. По маршруту памяти: [молодеж. агитпробег, посвящ. 90-летию со дня рождения П.М. Машерова] / Галина Иванова // Нар. слова.- 2008.- 14 лют.- С. 1.

Иофе,Э. Пётр Машеров / Эмануил Иоффе // 7 дней.- 2013.- № 8 (февр.).- С. 11.

[К 90-летию со дня рождения П.М. Машерова] // Віцеб. рабочы.- 2008.- 12 лют.- С. 2.

Катаева,Н. Петр Машеров: каким он был / Нина Катаева // Нар. газ.- 2016.- 12 лют.- (Прил.: Союз. Вече.- С. 8.)

Козлов,И. Звезда Машерова / Игорь Козлов // Беларус. думка.- 2017.- № 1.- С. 60-62.

Кузьміч,Т. “Пушчы сын, камісар і настаўнік. І арлінага племені сын...” / Таццяна Кузьміч // Віцеб. рабочы.- 2013.- 12 лют.- С. 3.; 14 лют.- С. 4.

Лазуткин,А. Спрос на героев / Андрей Лазуткин // Беларус. думка.- 2013.- № 1.- С. 63-68.

Лицкевич,О. Феномен Машерова / Олег Лицкевич // Свободная мысль.- 2008.- № 6.- С. 135-144.

Мишурный,А. "О коррупции мы и не слышали...": [воспоминания о П.М. Машерове Петра Сусалко] / запис. Алексей Мишурный // Віцеб. рабочы.- 2008.- 9 лют.- С. 3.

Мишурный,А. Он сражался за Родину / подгот. Алексей Мишурный // Віцеб. рабочы.- 2008.- 9 лют.- С. 3.

Навіцкі,У. Жыццё, аддадзенае Беларусі / Уладзімір Навіцкі // Беларус. гіст. часоп.- 2008.- № 2.- С. 40-48.

Никитенко,П. Судьба лидера в зеркале реформы: из воспоминаний об эпизодах совместной работы со знаменитым земляком П.М. Машеровым / Петр Никитенко // Беларус. думка.- 2014.- № 2.- С. 34-41.

Ольгердов,В. Феномен Машерова / Владимир Ольгердов // Беларус. думка.- 2008.- № 2.-С. 56-61.

Пётр Міронавіч Машэраў (26.02.1918 – 04.10.1980): [біяграфія] / падрыхт. Г. Мікалаева // Пачатковае навучанне: сям'я, дзіцячы сад, школа.- 2015.- № 11.- С. 70.

Плысов,В. Уважаем, помним, чтим: [к 90-летию со дня рождения П.М. Машерова] / Виктор Плысов // Витьбичи.- 2008.- 14 февр.- С. 3.

Селеменев,В. Докладная в Кремль: [о навете на Петра Машерова в 1949 г.] / Вячеслав Селеменев, Людмила Селицкая // Беларус. думка.- 2008.- № 2.- С. 62-64.

Сеньков,В. Сын земли белорусской: [воспоминания о П.М. Машерове В.Михельсона] / Виталий Сеньков // Витьбичи.- 2008.- 12 фев.- С. 1,4.

Шпаковская, Г. О нем говорили: человек без двойного дна: [воспоминания о П.М. Машерове В. Врагова] / Галина Шпаковская // Нар. слова.- 2013.- 12 лют.- С. 3.

Шпаковская, Г. Свет далекой звезды: [воспоминания о П.М. Машерове Е. Буравцевой] / Галина Шпаковская // Нар. слова.- 2013.- 12 лют.- С. 3.

Шпаковская, Г. Такой он был мужик – всегда среди людей / Галина Шпаковская // Нар. слова.- 2008.- 12 лют.- С. 4-5.

© 2018. ЦГБ імя М.Горкага
Аддзел інфармацыйна- бібліяграфічнай работы
Складальнік: Н. Савіцкая
Афармленне: Н. Савіцкая
Рэдактар: В. Букіна